

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАМКНЕНОЇ ГРУПИ: НОТАТКИ ДО ІСТОРИЧНОЇ РОЗВІДКИ

Творення історії тісно пов'язане з розумінням людиною того, що відбувається навколо неї. Саме від світосприйняття особистості залежить, як вона, як одна з рушійних сил історичного процесу, реагуватиме на виклики часу; які орієнтири вибудовуватиме перед собою; які шляхи для реалізації своїх планів обиратиме.

Сучасна західна практика історіописання давно і вдало намагається вийти на новий шлях, залишивши позаду практику тлумачення історії як життєпису сильних світу цього. На передній план виходять звичайні люди з їхніми проблемами, переживаннями, мріями та розчаруваннями. Зосередження уваги дослідників на цих «невидимих дієвцях історії, як влучно назвав їх Тарас Цимбал, як ніяка інша зміна зробила історичну науку по-справжньому живою [1, с. 9]. Аби й для себе більше «оживити» історію УРСР, ми вирішили прискількише поглянути на життя студентських та викладацьких колективів педагогічних інститутів Української Радянської Республіки у роки деєталінізації. На фоні великого будівництва комунізму, яке претендувало на загальне світове визнання, проблеми замерзлих студентів та ображених на невиплату заробітної плати, у країні, дружній до класу робітників, виглядали більше, ніж цікавими [2]. Ще більш привабливим видалося порівняння мегалітичних ідеологічних воєн та фронтів загальноочікуваної світової революції та простих міжособистісних конфліктів у середовищі викладачів та студентів [3]. До того ж, багато з них починалося зразу після чергового законодавчого акту «провеснілої» у часи відлиги влади [4].

З середини 60-х років ієторики вдалися до вивчення соціологічної свідомості у межах ієторичних досліджень. Цей інтерес до соціально-психологічних явищ та процесів підкріпився поглибленою роботою дослідників з текстами та залученням кількісних методів для аналізу інформації [5, с. 212]. Намагання отримати цілісну картину світу змусило ієторичну науку вдаватися до значного розширення свого методологічного арсеналу. Кризу ієторії, що тримається вузьких рамок дослідження ієторичного минулого на основі застарілого набору методів, поступово визнають провідні науковці різних країн. Так, російський учений О. Чубар'ян ще у кінці ХХ ст. визнав, що ієсторія безповоротно стає плюралістичною наукою, яка змушена задля власного майбутнього плідно об'єднувати у собі методологію часом полярних наук [6].

Залучення методів історії, що перестала орієнтуватися на опис інтересів елітної меншості, показало наслідки десталінізації з іншого ракурсу. Як виявилось, під вила розвінчування культу особистості потрапили не лише високоповажні самопроголошені генії людства, як Сталін чи Берія. Не меншого горя у власній кар'єрі довелося зазнати директору Полтавського педагогічного інституту Михайлу Семиволосу [7]. А сільськогосподарські новели Хрущова усім своїм габаритом зачепили і, здавалося б, далеких від землі освітян. Педагогічні інститути УРСР кинулися виконувати клич Микити Хрущова наздогнати і перегнати Америку по виробництву м'яса та молока. Ця кампанія у черговий раз лише підтвердила стару українську приказку, що народжений повзати, літати не зможе: усі потуги освітян на ниві кролівництва чи агрономії закінчувалися трагічно для піддослідних кролів та полів, про що намагалися по мінімуму говорити в офіційних партійних звітах [8]. Так що внесок освітян у «сільськогосподарські перегони» світового масштабу виявився занадто скромним.

Однак, попри всю колоритність подій та процесів, що спостерігалися в середовищі педагогів та студентів УРСР 1953–1964 рр., у ході нашого дослідження нас не полишала думка про те, яким чином співвідносилася «лінія центру» з буденним життям педагога? Наскільки законсервована в ідеологічних тенетах влада з центральних місцин – столиці неосяжної Батьківщини Москви та зі столиць союзних республік (у нашому випадку півторатисячолітнього Києва) – перекочовувала у свідомість пересічних громадян? Чи був її образ – недосяжний, справедливий та всесильний – таким самим у свідомості тих, хто мав формувати ці уявлення у всього підростаючого покоління: у майбутніх педагогів УРСР?

І насправді, у ході опису історичних подій доволі часто ми вдаємося до мовних штампів, що часом шаблонно переходять з публікації до публікації, з монографії до монографії. Ми говоримо про випадки, коли дослідники у ході власних розвідок констатують, що «свідомість громадян була змінена», що у досліджувану ними добу «світосприйняття еволюціонувало». На перший погляд, подібні фрази не несуть у собі приводу для наукової дискусії. Упевнений, ніхто не буде сперечатися стосовно заяви, що у часи Середньовіччя у Західній Європі чи то з приходом Радянської влади у Росії свідомість населення стала відмінною від тієї, що панувала на теренах цих регіонів у попередню епоху.

Однак, слід визнати, що абстрактність фрази «значно змінилася» не надає достатнього уявлення про характер процесу. З одного боку, це дарує авторові безпрецедентну можливість присвятити розкриттю питання не одну сотню сторінок чергового наукового доробку, пояснюючи відмінності та тотожність свідомості представників двох епох, наводячи унікальні приклади. У постійному накопиченні фактів змін свідомості великих і

малих груп упродовж різних історичних періодів отримуємо проблему: чи можемо ми наочно показати динаміку змін свідомості населення конкретно взятого часово-просторового проміжку? Що саме по собі дає привід для народження іншого запитання: чи можемо ми розглядати політичну свідомість конкретної групи як предмет дослідження історичної науки?

Серед кола сучасних дослідників донині ведеться протистояння предмету дослідження: визначення загальних закономірностей розвитку суспільства чи перехід до «подієвої історії» [9, с. 120]? На фоні цього протистояння ніби окремо від усієї історичної науки відбувається дослідження суспільства істориками нової хвилі із залученням здобутків психології, математики, медицини чи демографії [10].

Одразу зауважимо, що характерний для пострадянського наукового співтовариства поділ наук мало не на «феодалні вотчини», за межі яких ті не мають права виходити, зовсім не характерний для традиції, що склалася останнім часом на Заході. Там існує і плідно розвивається співпраця наук, що об'єднуються під спільною назвою «Social studies» [11]. Думаємо, у нашому дослідницькому випадку варто наслідувати приклад західної науки і залучити до арсеналу методів дослідження й доробки інших «соціальних наук», на який у часи засилля політекономії та марксизму-ленінізму закривалися очі дослідників.

Не будемо претендувати на оригінальність та винаходити велосипед, а скористаємося майже класичною класифікацією суспільної свідомості залежно від її форм на політичну, екологічну, релігійну, національну, моральну свідомість тощо). Серед кола досліджуваних нами проблем постає визначення еволюції політичної свідомості освітян у добу Хрущовської «відлиги». З одного боку, за вибором предмету наші пошуки не далеко відійшли від зразків хрестоматійного уявлення про предмет історії. Як свого часу висловився сер Джон Сілі, «історія – це минуле політики, політика – це сучасне історії» [12, с. 15]. Своїми дослідженнями ми також долучаємось до примноження робіт, у яких буде розкриватися «погляд історика згори», як його назвав Пітер Берк, бо серед кола досліджуваних проблем – постаті визначних політичних діячів доби деєсталінізації: Берії, Маленкова, Молотова, Хрущова і навіть образу самого покійного вождя народів. Однак, нам вони будуть цікаві не як самостійні, повноцінні гравці політикуму, доля яких уже описана у великій кількості праць та монографій. Вони, швидше за все, відіграватимуть роль «об'єктів», що знаходили своє відображення у свідомості викладачів та студентів педагогічних інститутів країни. Тож, ми бачимо, що прийшов час з вершин політичних титанів спуститися нижче, до витлумачення того, наскільки їхня титанічність культивувалася самим народом у створюваних міфах, образах та символах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цимбал Т. Передмова до другого українського видання / Тарас Цимбал // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка: пер з англ. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 9–11 (Серія «Ідеї та Історії»: Вип.5).
2. Лук'яненко О.В. Проблеми втілення у життя рішень XX з'їзду очима колективу ПДП імені В.Г. Короленка / Олександр Вікторович Лук'яненко // *Materialy IV mezinárodní vědecko-praktická konference "Nastolení moderní vedy – 2008"*. – Díl 4. *Ekonomické vedy. Administrativa. Historie*. – Praha: Publishing house "Education and science" s.r.o. – С. 53–56.
3. Лук'яненко О.В. Розкол педагогічного колективу ПДП на ґрунті ставлення до політики десталінізації / Олександр Вікторович Лук'яненко // *Materialy IV mezinárodní vědecko-praktická konference "Zpravy vědecké ideje – 2008"* – Díl 9. *Historie. Filosofie* – Praha: Publishing house "Education and science" s.r.o. – С. 3–6.
4. Лук'яненко О.В. Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» та кореляція суспільної свідомості працівників Полтавського педагогічного інституту / Олександр Вікторович Лук'яненко // *Materialy IV Międzynarodowej naukowo-pracycznej konferencji "Nauka i innowacja – 2008"*. Тум 8. *Prawo. Historia*. – *Przemysł: Nauka i studia*. – С. 51–56.
5. Минц С.С. О возможном подходе к изучению социального сознания в историко-культурных исследованиях (постановка проблемы)/ С.С. Минц // *Математические методы и ЭВМ в историко-типологических исследованиях*. – М.: Наука, 1989. – С. 212–225.
6. Чубарьян А.О. О кризисе российской исторической науки // *НГ-сценарии*. – 1998. – №11. – С. 12.
7. Лук'яненко О.В. Проблема «культу особи» директора в житті Полтавського Педінституту на початку 1957 року / Олександр Вікторович Лук'яненко // *Materialy V Międzynarodowej naukowo-pracycznej konferencji "Kluczowe aspekty naukowej działalności -2009"*. Volume 4. *Ekonomiczne nauki. Politologia. Historia: Państwowy zarząd*. – *Przemysł: Nauka i studia*. – С. 67–69.
8. Лук'яненко О.В. Освітня Полтавщина: на межі сільської практики та господарської теорії (1956–1957 рр.) / Олександр Вікторович Лук'яненко // *Український селянин: Зб. наук праць* / За ред. А.Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний педагогічний університет імені Б. Хмельницького, 2010.
9. Татенко В.О. Про теоретико-методологічні засади психологічного дослідження суспільних явищ / О.В. Татенко // *Наукові студії із соціальної та політичної психології: Збірник статей* / АПН України, Ін-т соціальної і політичної психології; Редкол.: С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. – К.: Агропромвидав України, 1999. – Вип. 2(5). – С. 19–26.
10. Сердюк І.О. Полкові міста Лівобережної України середини XVIII ст.: історико-демографічний вимір (на прикладі Ніжина, Переяслава, Стародуба). – Автореферат ... канд. іст. наук. – К.: Національний університет «Києво-могилянська Академія», 2010. – 20 с.
11. Цимбал Т. Передмова до другого українського видання / Тарас Цимбал // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка: пер з англ. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 10.
12. Берк П. Всуп. Нова історія: її минуле і майбутнє / Пітер Берк // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка: пер з англ. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 13–38.